

УДК 37.111.11

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.13>

Л. Г. Тарабасова

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Л. В. Клімова

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

О. Б. Хомич

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

І. А. Мазур

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

РАННІЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено пошуку ефективних шляхів розвитку дитини на ранньому періоді життя. Теоретичні та експериментальні дослідження вчених свідчать про те, що жодна специфічна людська психологічна якість – логічне мислення, усвідомлена пам'ять, творча уява, моральні уявлення, почуття та звички не можуть розвиватися у дитини незалежно від виховання в результаті спонтанного дозрівання природжених задатків. Вони формуються упродовж дитинства в процесі засвоєння дитиною соціального досвіду, накопленого попередніми поколіннями, поняттями, способами діяльності, моральними нормами поведінки, що створювалися суспільством. Дослідження, що проводилися за останні роки, свідчать про великі можливості маленьких дітей. Шляхом спеціально організованого навчання можна сформуувати у дитини раннього віку такі знання та вміння, які раніше вважались доступними лише дітям більш старшого віку. Ці дані дають можливість педагогам, батькам знаходити нові шляхи розумного використання потенціалу дітей досягаючи більш високого рівня їх розвитку. Дослідження вчених свідчать, що дитина, фізичний та розумовий потенціал якої розкрито, здатна на значні досягнення. Причиною цього є надзвичайна пластичність мозку в ранньому віці, надзвичайна сприйнятливості до зовнішніх впливів.

Саме в ранньому віці відбувається засвоєння важливих компонентів загальнолюдського досвіду, фундаменту подальшого розвитку: закладаються основи психічної діяльності, емоцій, мотиваційно-потребової сфери, іде підготовка до самостійної ходьби, до мовленнєвої діяльності.

Розвиток дитини відбувається під впливом спадковості та природних факторів, здійснюється на фоні росту та дозрівання організму, залежить від соціокультурного середовища, в якому дитина проживає. Дефіцит контактів з навколишнім світом на цьому періоді розвитку негативно впливає на подальший розвиток психічної діяльності.

Ключові слова: *вікові періоди розвитку, потенційний розвиток, соціокультурне середовище, психічна діяльність, субкультура.*

Постановка проблеми. Пошук шляхів ефективного розвитку дітей раннього віку. Погляди вчених на роль виховання та навчання як джерел психічного розвитку, дослідження потенційних можливостей розвитку дитини в ранньому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних дослідженнях учених філософів, психологів, педагогів (І. Кон, Н. Поддяков, Д. Ельконін, Б. Ананьєв, О. Асмолов, П. Блонський, Л. Виготський, К. Абульханова-Славська,

Т. Бьюзен, Г. Доман, М. Ібука, М. Монтесорі та ін. дитинство розглядається як складний феномен, опосередкований біологічними та соціальними факторами, як своєрідна культура в культурі. Дитинство виступає як особлива субкультура, яка існує за своїми законами, має свою систему цінностей, стверджує свій стиль життя. Л.С.Виготський сформував загальний генетичний закон культурного розвитку: «всяка функція в культурному розвитку дитини з являється на сцену двічі, в двох планах, спочатку – соціальному, потім – психологічному, спочатку між людьми, як категорія інтерпсихічна, потім всередині дитини, як категорія інтрапсихічна» [1, с. 145-147]. Це в однаковій мірі відноситься до довільної уваги, до логічної пам'яті, до утворення понять, до розвитку волі. Спочатку функції встановлюються в колективі у вигляді стосунків дітей, потім стають психічними функціями особистості.

Мета статті. Дослідження можливостей інтенсивного розвитку дітей від народження до трьох років.

Виклад основного матеріалу. В ранньому віці відбувається засвоєння важливих компонентів загальнолюдського досвіду, які слугують фундаментом подальшого розвитку дитини. Період в розвитку дитини від народження до трьох років визначається в онтогенезі людини як найбільш значимий в становленні нервово психічних функцій. Особливістю центральної нервової системи новонародженої дитини є її значна морфологічна та функціональна незрілість в порівнянні з дорослими. В непристосованості новонародженої дитини закладена основа гнучкої диференційованої адаптації до умов середовища: можливість безмежного навчання не лише в дитинстві, але й упродовж всього життя. У зв'язку з цим дослідження потенціалу розвитку дитини набуває важливого значення.

Л.С. Виготський вказував, що педагогіка повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку. Тільки тоді вона зможе викликати до життя в процесі навчання ті процеси розвитку, які зараз знаходяться в зоні найближчого розвитку. Зона найближчого розвитку дитини – це відстань між рівнем його актуального розвитку, який визначається за допомогою задач, вирішуваних самостійно, та рівнем можливого розвитку дитини, що визначається за допомогою задач, які дитина розв'язує під керівництвом дорослих та у співпраці з більш розумними її товаришами. Зона найближчого розвитку дозволяє передбачити те, що буде в розвитку дитини завтра [2, с. 251-252].

Дослідження вчених свідчать про максимальні можливості в розвитку дітей раннього віку. Причиною цього є надзвичайна пластичність мозку в ранньому віці, його надмірна сприйнят-

ливість до зовнішніх впливів. Своїми дослідженнями про клітини головного мозку ділиться американський психолог Тоні Бьюзен: «В момент народження в мозку немовляти міститься один трильйон клітин, що називаються нейронами. Це в 166 разів більше, ніж людей на планеті. У кожній з клітин мозку дитини сотні й тисячі відростків, кожен з яких має тисячі відгалужень-дендритів, які і з'єднують різні клітини мозку між собою. У кожному дендриті містяться тисячі крихітних мішечків з хімічними речовинами. За їх допомогою від однієї клітини до іншої передаються повідомлення, які несуть усю інформацію, що міститься в кожній думці, в кожному спогаді» [3].

Вирішальний прорив у розумінні кожної клітини мозку стався у 1989 році, коли в лабораторії Макса Планка у Швейцарії вперше в історії живу клітину мозку за допомогою надпотужного електронного мікроскопа було зафіксовано на кіноплівку. Ця істота була розумною, різкою складною й дуже рухливою. Вона досліджувала свій мікроскопічний всесвіт, наполегливо й енергійно шукала інформації. Що ж ми можемо зробити, щоб якомога повніше задіяти цей величезний потенціал, закладений природою? Важливо дбати про те, щоб клітини мозку малюка завжди мали в досталь поживи для розуму. Головне – доступність, ненав'язливість інформації. Всіляко підтримувати пізнавальний інтерес малюка, заохочувати його до дослідницької активності.

В своїй праці «Розум дитини» М. Монтесорі відкриває новий напрямок у філософії освіти – розвиток дітей перших трьох років. В цьому віці вона вбачає великі потенційні можливості формування людської особистості. Сутність розвитку малюка – самонавчання відповідно програми, закладеної в ньому природою. Психолого-фізіологічною основою цього процесу виступає властивість дитячого мозку вбирати всю інформацію з навколишнього середовища. Цю здатність дитячого мозку М. Монтесорі назвала «всотуючим розумом». На думку М.Монтесорі, якщо дорослі отримують знання за допомогою розуму, то дитина вбирає їх безпосередньо своїм психічним життям [4, с. 224]. А тому, завдання дорослих полягає в тому, щоб допомогти розуму дитини в його роботі над своїм розвитком. В основі своєї філософської системи вона посилається на біологічну особливість – життя являє собою існування вільної активності особистості, а значить дитина, яка розвивається, має природжену потребу в свободі та самовиявленні. Виходячи з цього, М. Монтесорі радить відмовитися від авторитарного впливу, створювати спеціальне виховне середовище, посилаючись на «зону найближчого розвитку» Л.С. Виготського, яке має формуючий вплив на дитину, найбільш відповідає потребам дитини, дозволяти вільний вибір самостійної діяльності відповідно інтересів

дитини. М. Монтессорі вірила в природу дитини, виключала будь-який авторитарний тиск на дитину, яка формується, орієнтація на ідеал вільної, самостійної, активної особистості.

М. Монтессорі у своїх працях називала дітей віком до трьох років «творці, які всотують те, що відчули», тому важливо забезпечувати можливість отримувати дітям якомога більше відчуттів. «Що в дитини в руках – те у розумі». Це формулювання М.Монтессорі вказує на важливість вправ для розвитку дітей до трьох років.

В основі методики М. Монтессорі лежить особистісно-орієнтований підхід. Головна ідея – кожна дитина з її можливостями, потребами проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Основу метода складають матеріали, що впливають на почуття дітей, спонтанну активність, нові цікаві іграшки, а також можливість і свобода навчатись за індивідуальною програмою. Дітям дозволяється робити помилки, їх не критикують. В основі моделі особистісно-орієнтованого підходу до навчання і виховання М. Монтессорі лежить ідея про те, що кожна дитина з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Сутність педагогічної теорії М.Монтессорі характеризують три положення:

- виховання повинно бути вільним;
- виховання повинно бути індивідуальним;
- виховання повинно опиратися на дані спостережень за дітьми. М.Монтессорі розвинула нову філософію виховання, що базується на власних спостереженнях та гуманних традиціях Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, які надавали особливого значення природженому потенціалу дитини та його здатності розвиватися в умовах свободи та любові.

Головні принципи системи М.Монтессорі:

- дітей навчає те, що їх оточує;
- якщо дитину часто критикують – вона навчається засуджувати;
- якщо дитині демонструють ворожість – вона вчиться бути агресивною;
- якщо дитину часто хвалять – вона вчиться цінувати;
- якщо з дитиною чесні – вона вчиться справедливості;
- якщо дитину часто висміюють – вона вчиться бути боягузливою;
- якщо дитина живе з почуттям безпеки – вона вчиться вірити;
- якщо дитину часто соромлять – вона вчиться відчувати себе винною;
- якщо дитину часто схвалюють – вона вчиться добре до себе відноситися;
- якщо до дитини часто поблажливі – вона вчиться бути терплячою;
- якщо дитину часто підбадьорюють – вона стає впевненою в собі;

- якщо дитина живе в атмосфері дружби та почуває себе потрібною – вона вчиться знаходити в цьому світі любов.

Досліджуючи психологію розумового розвитку дітей директор інституту досліджень потенційних можливостей людини Глен Доман робить висновок, що основи інтелекту, освіченості людини закладаються в перші роки життя. Цей період є вирішальним в подальшому житті людини, і вона уже ніколи не зможе перевершити потенціал, закладений до 5 років. Недооцінюючи здібності своїх дітей, дорослі втрачають можливість навчати їх в той період, коли вони отримують від навчання задоволення. Глен Доман, як вчений – нейрофізіолог, робить унікальне відкриття: мозок розвивається в тому випадку, якщо він працює. І чим інтенсивніше буде навантаження на мозок дитини в перші роки її життя, тим краще розвиватиметься її інтелект. Чим більше з самого народження дитину заохочують рухатися, тим швидше відбувається формування мозку, тим досконалішими і зрілими будуть його клітини і тим вищим буде її руховий інтелект (за термінологією) Г. Домана.

Глен Доман сформулював принципи правильного навчання:

- починати якомога раніше;
- навчати з задоволенням;
- поважайте свою дитину та довіряйте їй;
- навчати лише тоді, коли процес навчання подобається обом;
- створіть відповідне середовище для навчання;
- зупиніться раніше, ніж ваша дитина цього захоче сама;
- частіше подавайте новий матеріал;
- будьте організовані та послідовні;
- не перевіряйте знання своєї дитини;
- ретельно готуйте навчальні матеріали та робіть це завчасно.

Глен Доман висловлює своє негативне ставлення до перевірки знань дітей, вважає що чим більше перевіряємо дитину, тим повільніше вона буде навчатися і тим менше їй захочеться це робити. Саме призначення тесту негативне – виставляти на показ те, чого дитина не знає. Замість тестування Г. Доман радить використати метод виявлення здібностей. Мета цього методу – дати можливість дитині продемонструвати свої знання, але коли вона сама цього захоче. За твердженням Г. Домана, особистість, пам'ять якої збагачена знаннями, які вона вміє використовувати є всі підстави вважати обдарованою. Але метод раннього розвитку і виховання дитини не може бути «виращуванням геніїв». Головне – допомогти дитині визначитися в житті, і з різноманітних можливостей зосередитися на найважливіших для неї [5, с. 200-205].

Автор новітніх концепцій виховання та навчання дітей раннього віку Масару Ібука пропонує змінити не зміст, а спосіб навчання дитини. Він робить висновки, що здібності та характер людини не передбачені від народження, а в значній мірі формуються в певний період її життя.

Дослідження дитячої психології показали, що ключ до розвитку розумових здібностей дитини – це її особистий досвід пізнання в перші три роки життя, в період розвитку мозкових клітин.

В своїх дослідженнях Масару Ібука посиляється на педагога-музиканта Сініті Сузукі, який стверджує, що немає відсталих дітей – все залежить від методу навчання. [6]. С. Сузукі виявив, що різниця між здібними та нездібними дітьми дуже велика у старших класах, а тому вирішив поспробувати займатися з дітьми більш молодшого віку, а потім і з самими маленькими, поступово зменшуючи вік дітей яких навчав. Навчання музиці за методом С. Сузукі це не тільки методика гри на музичних інструментах, це філософія, яка включає погляди на виховання та розвиток дитини як духовної та високоморальної особистості.

Дані про великі можливості дітей раннього віку є підставою для педагогів та батьків щодо пошуку нових шляхів розумного використання таких можливостей, знайомлячи дітей не лише з окремими явищами природи та суспільного життя, але і

зв'язками між ними. Доторкуючись до невідомого дитина досліджує його, виявляє смисл та через його розуміння наближається до розуміння істини.

Висновки і пропозиції. Ранній вік – це найвідповідальніший період у житті дитини, коли закладається фундамент майбутньої особистості, формуються основи фізичного та психічного здоров'я. В ранньому віці відбувається засвоєння важливих компонентів загальнолюдського досвіду. Великі можливості дитини в розвитку дають підстави для пошуку нових шляхів їх використання.

Список використаної літератури:

1. Виготский Л.С. Собр. соч. в 6 т. Т. 3. М. : Педагогика, 1983. С. 145-147.
2. Виготский Л.С. Собр. соч. в 6 т. Т. 2. М. : Педагогика 1982. С. 251-252.
3. Бьюзен Т. Допитливі клітини мозку. *Дошкільне виховання* № 2. 2008. 31 с.
4. Антология гуманной педагогики Монтессори. М. : Издательский дом Шалви Амонашвили, 1999 224с.
5. Доман Г. Як розвинути розумові та фізичні здібності дитини: Дичківська І.Н. : Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. К. Академ; видав., 2004. С. 200-205.
6. Масару Ібука : После трёх уже поздно. М. : Знание, 1992. 95 с.

Tarabasova L. Early child development. Theoretical and methodological research

The article is devoted to the search for effective ways of child development in early life. Theoretical and experimental studies of scientists show that no specific human psychological qualities – logical thinking, conscious memory, creative imagination, moral ideas, feelings and habits can develop in a child regardless of upbringing as a result of spontaneous maturation of innate inclinations. They are formed during childhood in the process of assimilation by the child of social experience accumulated by previous generations, concepts, methods of activity, moral norms of behavior created by society. Research conducted in recent years shows the great potential of young children. Through specially organized education, it is possible to form in young children such knowledge and skills that were previously considered available only to older children. These data enable teachers and parents to find new ways to rationally use the potential of children reaching a higher level of their development. Research shows that a child whose physical and mental potential is revealed is capable of significant achievements. The reason for this is the extraordinary plasticity of the brain at an early age, the extreme susceptibility to external influences.

It is at an early age that important components of human experience, the foundation of further development, are mastered: the foundations of mental activity, emotions, motivational and need spheres are laid, preparation for independent walking and speech activity is prepared.

The child's development is influenced by heredity and natural factors, is carried out against the background of growth and maturation of the organism, depends on the socio-cultural environment in which the child lives. Lack of contact with the outside world during this period of development has a negative impact on the further development of mental activity.

Key words: *age periods of development, potential development, socio-cultural environment, mental activity, subculture.*